

Tanulmányok

KELET-AFRIKA KOISZAN MARADVÁNYNÉPEI

A Kelet-Afrika néprajzával foglalkozó és e népek nyelveit kutató tudósok figyelmét korán felkeltette, és azóta is fogva tartja egy hosszú ideig rejtvénytársamba vett jelenség. A földrész bantu nyelveket beszélő földművelő és hamita jellegű pásztornépei között kisebb, etnikai, nyelvi és kulturális önállóságukat különböző mértékben megőrzött *koiszanid* csoportok fordulnak elő. Elsősorban vadászattal és gyűjtögetéssel tartják fenn magukat, azért sorsuk az állandóan csökkenő vadászterületek és a ritkuló vadállomány miatt megpecsételődött. Számuk egyre fogyatkozik, fizikai fennmaradásuk egyetlen módon lehetséges: ha fokozatosan átveszik gazdaságilag és társadalmilag fejlettebb szomszédjaik életformáját, társadalmi rendszerét és bizonyos mértékben, egyes esetekben nyelvét is. A modern társadalmi viszonyok között ilyen „beolvadásnak” fokozott mértékben velejárója egy olyan fizikai antropológiai keveredés is, amely nagymértékben elősegíti e csoportok végleges felszámolódását, helyesebben azoknak a környező etnikai közegben való fokozott feloldódásához vezethet. Ezért lenne szükséges, amíg nem késő, alaposan megismerni e népek életét, társadalmi rendjét, nyelvét és hagyományait.

E *busmanoid* néptöredékek valószínűleg egy olyan népesség e területen élő utolsó képviselői, amelyek múltjának ismeretében egész sor, mind a mai napig vitatott probléma nyerhetne megoldást. Kelet-Afrika néprajzkutatóinak nagy része ma már magáévá tette azt az elképzelést, hogy e, ma *bantu*, *kusita* és *nílusi* népekkel benépesült terület autochton lakosai, a nagy bantu migrációkat és a nélusi népek észak-déli irányú vándorlását megelőző időkből a koiszan rasszhoz (melynek képviselői ma már csak Dél-Afrika félsivatagos területein és száraz sztyepén alkotnak nagyobb, önálló etnikai egységeket) tartozó törzsek, ill. népek lehettek. Ezt a feltételezést a terület hiányos archeológiai feltártsága ellenére egész sor tárgyi adat támasztja alá. Kelet- és Dél-Afrika *paleolitikájából* és *neolitikájából* származó eszközök egy, a tudomány mai állása szerint bizonyos területi egységet alkotnak. Kevesebb sikerrel járt a *paleo-antropológiai* kutatás. A viszonylag kisszámú és vegyes lelet alapján nem lehetett meggyőző bizonyossággal kijelenteni a fenti hipotézisnek igaz vagy hamis voltát. Megjegyzendő azonban, hogy a ma

kizárólag *busmanok* és *hottentották* által lakott területekről még szórványosan sem kerültek elő egyértelműen bantu népesség maradványaként felfogható őskori emberi csontmaradványok.¹ Szembeötlő a Kelet- és Dél-Afrikában talált sziklarajzok, valamint a koiszan rasszhoz tartozó népek mind a mai napig használt díszítőelemeinek hasonlósága, mind a motívumkészlet területén, mind stílus szempontjából.

Vegyük most sorra a Kelet-Afrikában még fellelhető, és bizonyos ismertetőjelek alapján a fenti csoporthoz sorolható *maradványnépeket*. Leglényegesebb *ismertetőjelekként* a vadászó-gyűjtögető életmódot (klimatikus viszonyok következtében a halászat e népeknél, érthető módon, nem is lehet számottevő), a csettintő hangokkal rendelkező és koiszanid struktúrájú nyelveket és bizonyos antropológiai jelenségeket, fogadhatunk el. Utóbbiak alatt elsősorban a környező népeknél lényegesen alacsonyabb termet, világosabb bőrszín, a (jóllehet alig fejlett) epikantusz² jelenléte, a nem rendszeresen ugyan, de előforduló szteatopigia³, a csomókban növő, igen göndör haj stb. értendő.

Integritását leginkább megőrző, bár számát tekintve nem a legjelentősebb, mégis legtisztább és legjellemzőbb képviselője a típusnak a *tindiga* (kindiga) nép, vagy ahogy magukat nevezik, a *hadzapi*. Őket emlegetik egyes szerzők *kangedzsu* néven,⁴ és mivel a közelükben élő *maszai* pásztorok *asi* néven nevezik őket, egyes forrásokban ezen a néven szerepelnek.⁵ A tindigák Tanganyika középső tartományában (*Central Province*), az Eyasi, más néven Nyarasa tó keleti partjai mentén elterülő erdős szavannán élnek. Az Eyasi-tó lefolyástalan, viszonylag vízszegény medencéjében igen fontos szerepet játszik a tóba torkoló két (időszakos) folyó. Ezek jelentik a száraz évszakban az élethez nélkülözhetetlen vizet, nemcsak a vadállomány, hanem sok esetben az emberek számára is. A tindigák hazája ezért, az egyébként etnikai szempontból sem egységes környező etnikai csoportok állandó összetűzéseinek színteréül is szolgált időnként. A bantu nyelvet beszélő *isszanszu* földművelők a tótól délre, délkeletre élnek, területük a tindigák hazájától keletre élő, félig földművelő, félig pásztorokodással foglalkozó *iraku* (*iraqw*, vagy más néven *mbulu*) törzs területeivel határos. Ezeketől északnyugatra a nilotid rasszhoz tartozó *maszai* pásztorok déli csoportjainak időszakos telepei népesítik be a szavannát.

¹ Lásd erről Payne (1966); *Afrikanszkij Etnograficeszkij Szbornik IV.*, Moszkva – Leníngrád, 1962; valamint Kohl-Larsen a későbbiekben idézett munkáit.

² A mongolredőnek a koiszan rasszhoz tartozó népeknél való előfordulására épült részben az afrikai népek és kultúrák idegen (ázsiai) eredetét magyarázó elméletek egy része.

³ Bleek (1931) állítása szerint a szteatopigia a tindigák között inkább a férfiak, mint a nők jellemzője. Ez eltér annak más koiszan népek közötti előfordulásától, ahol ez női vonásnak tekinthető.

⁴ A *kangedzsu* elnevezés, többek között Bagshawe cikkében (1930) szerepel.

⁵ Az *ashi* elnevezés, amellyel a maszaik a tindigákat illetik, nagyon hasonló az okiotok (dorobbo) *nandi* eredetű elnevezésére (*asa*). Ez az egyezés a két vadásznépnek a nilotid rasszhoz tartozó pásztorok által is felismert rokonságát bizonyítja.

A tindigák életmódjának részletesebb áttekintése előtt azonban szükségesnek tűnik, hogy először néhány kisebb jelentőségű, bár lélekszámban nagyobb és inkább asszimilálódott csoportot mutassunk be. A tindigákról, eredeti állapotukat, társadalmi rendjüket és nyelvüket legtisztábban megőrző népről alább részletesen szólnunk majd.

Szomália déli területein, a Tana és a Juba folyók közötti területen él a *boni* nép. Néhány forrásmunkában *waboni*, (*wa-* a bantu nyelvek ember-osztályának többes számot jelző praefixuma), vagy *walangulo* néven szerepelnek. Számuk nem éri el az ezret. Szoros gazdasági kapcsolatban élnek a kusita nyelvet beszélő oromókkal (gallákkal) (nyelvüket is átvették). Az utóbbiak lenézik a bonikat, akik mintegy alsó, megvetett kasztot képeznek az oromo társadalom perifériáin.⁶ Foglalkozásuk mind a mai napig a nagyvadakra (elefánt, orrszarvú, víziló, antilop) való vadászat, halászat és gyűjtögetés. Zsákmányuk egy részét a legszükségesebb háztartási eszközökre cserélik nomád szomszédaikkal.

Tulajdonképpen erre a kapcsolatra épül egész viszonyuk, amely tükrözi a gyűjtögető csoport alárendelt társadalmi helyzetét. A főleg íjjal és mérgezett nyilakkal vadászó bonik etnikai önállóságát leginkább egy, az oromo társadalomra jellemző szokás törli meg. Az oromo családokban a házasság megkötését követő 6–7 év során született gyermekeket kitaszítottnak („gata”) tekintik, és amennyiben azokat más családok nem fogadják be, vagy rabszolga-kereskedőknek adják el őket, vagy a gyűjtögető bonikhoz jutnak. Az oromo kasztrendszer bomlásával a bonik elkülönültsége fokozatosan megszűnik, és az említett okoknál fogva a ma még meglévő antropológiai különbségek is eltűnnek, és a boni nép csak a korábbi szakirodalomban lesz megtalálható.

Szintén Szomáliában, az oromo és a somáli pásztorok között él a *midgan*, más néven *ribi* (*waribi*) nép. A mintegy kétezer lelket számláló idegen etnikum szétszórt, néhány tucat emberből álló endogám csoportokban él a *nilotid* rasszhoz tartozó pásztornépek között. Bár antropológiai szempontból alig különböznek a szomszéd népektől, azok mégis a terület autochton lakossága leszármazottainak tartják őket. Egyes csoportok *nílusi* (*somáli*), mások *kusita* (*oromo*) nyelveken beszélnek. Szoros kapcsolatban élnek e népekkel, melyeknek társadalmi struktúrájában vadászok és gyűjtögetők megvetett kasztját képezik.

Délnyugat-Kenya és Északnyugat-Tanganyika területén, a Nagy Tavak vidékéhez csatlakozó szavannákon él a *dorobbo* nép. Emlegetik őket *andorobbo*, *wandorobo*, *asa*, *okiot* és *okiek* néven is. A nílusi–hamita jellegű *maszai* és *nandi* pásztornépekkel képeznek szimbiotikus gazdasági egységet. Szintén a társadalom lenézett, alsó rétegét alkotják, a vadászat és gyűjtögetés termékeivel látva el nomád szomszédjai-

⁶ Az oromo társadalmi szervezettel kapcsolatban lásd: Kalinovskaja 1969.

kat. A maszai pásztorok egyenesen rabszolgáiknak tekintik őket.⁷ Számuk összesen egy–másfélezerre rúg. Azoknak a népeknek nyelveit beszélik, amelyekkel az adott területen és időben együtt élnek, tehát kelet-szudáni és nilusi nyelveket. A koiszan rasszra jellemző antropológiai vonások némelyikét megőrizték. Hajuk csomókban nő, termetük szembeötlően alacsonyabb, bőrük világosabb a környező népekénél. A nőknél esetenként szteatopügia is megfigyelhető. Együtt vándorolnak a pásztorok csoportjaival, nem nagy távolságra, mintegy előttük haladva. Házaikat maszai stílus szerint építik, de szárított marhatrágya vagy agyag helyett általában náddal vagy fűvel fedik azokat.

Kenyában, a Tana folyótól délre, a *barareta-galla* pásztorok között él a *szania*, más néven *wassania*, vagy *wassanye* nép. Számuk néhány ezerre rúg, de lényegesen nagyobb mértékben elveszítették nyelvi, etnikai és antropológiai önállóságukat, mint az eddig említett népek. Szomszédaiktól fokozatosan átveszik az állattenyésztést és az egyszerűbb kézműves mesterségeket is.

Kenya északnyugati és Uganda keleti tartományaiban találkozhatunk a *teuszó* nép képviselőivel. Számuk csekély, alig haladja meg az ezret. Termetük alacsonyabb, és bőrük színe lényegesen világosabb a bantu nyelveket beszélő, vagy a nilusi rasszhoz tartozó szomszédaikénál. Szorosabb kapcsolatot csak az utóbbiakkal, a *turkana*, *dzsie*, *karamodzsong* stb. népekkel tartanak fenn. Nyelvük önálló, nem tartozik sem a bantu, sem a nilusi nyelvcsaládhoz – viszont nincsenek meg benne a koiszan nyelvekre oly jellemző csettintő hangok sem. A teuszók egy része fokozatosan áttér az állattenyésztésre vagy földművelésre, a szomszédos népek példáját követve; jelentős részük azonban továbbra is kitarat a zsákmányoló életforma mellett. Vadászat során elsősorban íjat és mérgezett nyilakat használnak, de ismerik és alkalmazzák a lándzsát is.

Azon népek közül, amelyeket Kelet-Afrika őslakosai leszármazottainak tekinthetünk, legnagyobb lélekszámú a *szandave*. A szomszédságukban élő, bantu nyelveken beszélő népek *wassandanin*ak nevezik őket. Számuk eléri a 25–30 ezret. Tanganyika észak-nyugati részén élnek, és nagyjából már földművelő vagy állattenyésztő életmódot folytatnak. A koiszan rasszhoz tartozó hottentotta csoport nyelvén beszélnek, viszont gyakorlatilag semmit sem tudnak a hozzájuk legközelebb élő rokonaikról, a *tindigákról*. Egyes hordáik mind a mai napig folytatják őseik gyűjtögető–vadász életmódját. Csúcsos tetejű, fűvel fedett és agyaggal kitapasztott falú házaikat belülről okkerfestéssel készített állat- és stilizált emberalakokkal díszítik. Ez természetesen csak a letelepedett és inkább földműveléssel foglalkozó csoportokra vonatkozik. Ezek a festmények nagymértékben hasonlítanak a Tanga-

⁷ A nandiknak és az okiot népnek ez a viszonya a múlt század második feléig volt inkább jellemző. Az 1906-ban bekövetkezett marhavész nagymértékben visszavetette a nandik szomszédjaikkal szembeni társadalmi fölényét.

nyika és Dél-Afrika területén felfedezett busman eredetű sziklarajzokhoz. A háztartási kellékek, edények, konyhaeszközök, fegyverek, ruházat és nem utolsósorban a legfontosabb ősi zeneszerszámok⁸, (főleg a rezonátorral ellátott és anélküli egyhúrú zenélő íj) szintén e népnek a koiszan rasszból levezethető eredetéről tanúskodnak. Egyéb hangszereiket, például a dobokat, saját hagyományaik és formájuk, valamint készítési módjuk is ezt bizonyítja, a környező bantu nyelvű népektől vették át a közelmúltban.

Kelet-Afrika autochton lakosságának számunkra legjelentősebb képviselője kétségkívül a *tindiga* (*kindiga*), *watindega*, *wakindiga* nép. Önelnevezésük a *hadzapi*, amely *hadza* néven is szerepel a szakirodalomban. Lakóterületük előbbi jellemzését ki kell egészíteni a helyi növény- és állatvilág rövid leírásával: Közép-Tanganyika félszáraz szavanna-övezetének növényvilágára a magas fű, helyenkénti tüskés bozótosok, ritka ernyőakácia ligetek, magánosan álló óriási baobabfák és néhány egyéb trópusi növény jellemző. A szavanna állatvilága közismerten gazdagabb, Kelet-Afrika mesésen gazdag állatvilágának majd minden képviselője: apró- és nagyvadak, fűevők és ragadozók, madarak és csúszómászók megtalálhatók itt.

Ez a látszólagos gazdagság azonban nem jelent paradicsomi körülményeket a technikai és társadalmi fejlődés legalacsonyabb szintjén álló gyűjtögetők számára. Annál is inkább, mivel a környék földművelő (*isszanszu*) és pásztornépei (*mbulu* és *maszai*) fokozatosan az Eyasi tóhoz tartozó, egyre kisebb part menti területekre szorítják vissza őket. A földművelésre és állattenyésztésre ilyen kényszerítő körülmények hatására való részleges áttérést nem tekinthetjük pozitív értelemben vett fejlődésnek, alacsonyabbról magasabb gazdasági és társadalmi fejlettségi szintre való emelkedésnek. A szomszédos törzsfők, vagy a gyarmati adminisztráció minden erőszakos lépése, mely a tindigák állattenyésztő vagy földművelő életmódra való áttérését sürgette, kudarcot vallott. A gyűjtögetők, miután elfogyasztották a vetőmagként nekik juttatott terményeket, megszöktek a számukra kijelölt megművelendő földekről. Amikor pedig őrizet alatt tartották őket, hogy ne távozhassanak, olyan mérvűvé emelkedett körükben a halálozási arány, hogy vissza kellett őket engedni ősi vadászterületeikre, különben elpusztultak volna.

Az állattenyésztésre való áttérést szorgalmazó kísérletek sem hoztak pozitív eredményt. Bizonyos idő múltán a tindigák képtelenek voltak ellent állni a csábításnak, hogy ne öljék le, és fogyasszák el a továbbtenyésztés céljából rájuk bízott állatokat. Hogy mégis nyitva áll előttük a további fejlődés útja, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az Eyasi tótól délre élő egy kisebb csoportjuk *isszanszu* szomszédjaik példáját követve, természetes módon áttért a földművelő, letelepedett életformára. Az *isszanszukk*al tartják fenn a gyűjtögetők a

⁸ Ten Raa 1963.

legszorosabb kapcsolatot. E népcsoport főnöke (*mtemi*) komoly befolyással bír a tindiga csoportok vezetőire. A gyűjtögetők mondavilágában az isszanszuk néha a „nagy pártfogó”, a „természeti csapásoktól megmentő erő” szerepét is betöltik. Bizonyos antropológiai keveredés is végbement a két nép között. Általában az isszanszu férfiak kerülnek tindiga környezetbe nősülés vagy földjeikről való elűzetés folytán.

A tindigák *életmódja* szinte teljes mértékben az éghajlati–természeti körülmények függvénye. Még társadalmuk struktúrája is bizonyos mértékig az évszakok változása szerint alakul: esős évszakban például húsz embernél kevesebbet számláló csoportokban járnak a szavannát, és főleg gyűjtögetéssel foglalkoznak. Táplálkozásuk alapját ekkor vadon termő fák és egyéb növények gyümölcsei és bogyói, ehető gyökerek és gumók alkotják. Gyűjtenek ekkor madártojásokat, mézet, vadásznak teknősbékára és apróbb állatokra. A nagyvad vadászata több oknál fogva is nehezebb ebben az időben: az állatok ekkor a vízben és legelőben bővelkedő szavannán szétszórva élnek, másrészt a vadászok íjának zebra vagy eland-antilop inából készített húrja (időnként szizálrostokat is használnak erre a célra) nem bírja a nedvességet, miáltal egyetlen fegyverük használhatatlanná válik.

E kisebb csoportok viszonylag gyakran, mintegy kéthetenként változtatják szálláshelyüket. Mihelyt a száraz évszak elkezdődik, fokozatosan áttérnek a vadászatra. Az ilyen technikai fejlettségi szinten álló népek gyakorlatában a nagyvad vadászata általában kollektív feladat. Nem beszélve arról, hogy egy kisebb közösség számára nem is volna „kifizetődő”⁹ elejteni egy elefántot vagy egy orrszarvút. Ezért a száraz időszakban a kisebb csoportok nagyobbakba olvadnak össze. Vadászó „hordák” alakulnak, melyeknek létszáma általában 40-től 70 főig terjed.

Sikeres vadászat időnként néhány napra előre ellátja a csoportot élelemmel. Ezt az időt használják ki a vadászok pihenésre és játékokra. Ludwig Kohl-Larsen¹⁰ a következőképpen írja le a férfiak egy egyszerű, kollektív játékát:

„A tindigák korongjátéka egyedülálló. Csak férfiak játsszák, a nők nem vesznek részt benne.

Két fatörzs közé lapos, széles kéregdarabot helyeztek el, céltáblaként. Azt dobálták három kerek koronggal, amelyeket ugyancsak egy bizonyos fajta fikus vagy akác kérgéből készítettek. A korong egyik oldala enyhén domború, a másik enyhén homorú. A korongok, miután érintették a keresztben elhelyezett kéregdarabot, a földre esnek, és fekvésüknek megfelelően, szigorú szabályok szerint állapítják meg azután, hogy ki a nyertes, illetőleg vesztes.

E vadásznép tagjainál nem várhatunk bonyolult játékszabályokat, hiszen csupán ötig tudnak számolni – és ezt is csak ujjuk segítségével.”

⁹ A „kifizetődőség” szempontja természetesen minimális szerepet játszik a vadásznépek gyakorlatában. Minden állatot elejtenek, ha módjuk nyílik rá, tekintet nélkül arra, hogy el tudják-e fogyasztani.

¹⁰ Kohl-Larsen 1964, 17–18. old.

Amikor a száraz évszak eléri tetőpontját, a vadászat jelentősége ismét csökken, részben amiatt, hogy a vadak más területre vándorolnak. Ilyenkor a tindigák nagyobb, néha 100 lelket is meghaladó csoportokba verődnek össze, elsősorban azokon a területeken, amelyekken éppen ebben az időben érik be egy bizonyos növényfajta: a mtusszi-fa ehető boggyótermése (*Cordia gharaf, Ehrehb*). A szűkös időket a gyűjtögetők elsősorban e boggyókat és alkalmi vadászataik zsákmányát fogyasztva vészeli át. Előfordul, hogy a legínségesebb időkben a tindigák az iszszanszuk főnökéhez fordulnak segítségért, aki néhány marhát és némi gabonát ad nekik a vadászataik során birtokukba jutott állatbőrökért, elefánt-agyarakért és orrszarvú-szarvakért. Gyakorlatilag erre és ilyen jellegű cserékre korlátozódik a tindigák és a szomszédos népek között kialakult egész cserekereskedelem.

A tindigák különálló, szinte önálló társadalmi egységet képező kiscsaládokban élnek, csak a legszűkebb bilaterális exogámia szabályát tartva be. A vérfertőzést tiltó szabály tabuhoz hasonló. A családok általában monogám jellegűek, csak ritkán fordul elő szororális poligámia esete. A házassági szertartások, amennyiben egyáltalán beszélhetünk hasonló jelenségről, igen egyszerűek. Kelet-Afrika egyéb gyűjtögető-vadász maradványnépéhez hasonlóan a tindiga „vőlegény” is minimális váltságdíjat fizet „menyasszonya” szüleinek, amely általában élelmiszerekből (hús, méz, só), vadászó (nyilak, íjhurok) és háztartási eszközökből (a szomszédos, bantu nyelveket beszélő népektől vásárolt agyag- és tökedények), ritkábban ékszerekből, vagy az utóbbi időben ruhadarabokból áll. A váltságdíjat maga a vőlegény, vagy annak apja adja át a menyasszony apjának. Az ifjú pár általában a férj szüleivel lakik, bár időnként előfordulnak ideiglenes *matrilokális* viszonyok is. Az első gyermek megszületése után a fiatalok azonban ezekben az esetekben is átköltöznek a férj szüleinek csoportjába.

A tindigák társadalmi rendszere igen egyszerű. Nem létezik, és a fejlődésnek ezen a szintjén nem is létezhet közöttük semmiféle osztályokra vagy rétegekre tagolódás, melynek alapját valamiféle vagyoni különbség képezné. Nincs felhalmozott élelmiszerkészletük magtárak, vagy marhacsordák formájában, nincsenek állandó épületeik, vagy megművelt földjeik, egyszóval ingatlan vagyonuk. A gyűjtögető vadászok életmódjából logikusan következik, hogy minden ingóságuk szűk értelemben vett személyes tárgyaikból és a család edényeiből tevődik össze.

Megfigyelhetők az életkor szerinti csoportokra tagolódás bizonyos formái. Az avatás szertartásán még át nem esett gyermekeket (4–8 éves korig) *uranaghve* korcsoportnévvel jelölik.

Az egyes hordák általában a legügyesebb és legsikeresebb vadász vezetése alá tartoznak. Ez rendszerint középkorú, ereje teljében levő férfi. Az öregek élettapasztalata is komoly szerepet játszik a társadalmi életben, azok közül való általában a kuruzsló–varázsló, míg a csoport főnöke esetenként a bíró szerepét tölti be. A kis csoportok összeol-

vadásakor, a száraz évszak kezdetén, a főnök az egyes csoportok vezetői között lezajló, nem halálra menő verekedések, „párbajok” során választódik meg. A legbonyolultabb kérdéseket a tindigák időnként az isszanszu *mtemi* segítségével próbálják megoldani, aki néha szinte a földi istenség szerepét tölti be a vadászok életében.

Erkölcsei felfogásuk szerint a legsúlyosabb bűn a lopás. A gyilkosság például személyes ügynek számít, és annak elbírálása általában az áldozat és a tettes családjai között lezajló verekedés formájában történik meg. A lopás elbírálása azonban társadalmi esemény. A tolvaj visszaadni kényszerül az ellopott tárgyat, ill. egyenértékűvel kell helyettesítenie azt. Meg kell jegyeznünk, hogy a tolvaj fizetőképtelensége esetén a tindigák jogerkölcsze szerint annak apját, vagy anyai nagybátyját terheli az anyagi felelősség.

Elég szigorú a nemek közötti munkamegosztás is. A férfiak foglalkoznak minden nagyobb vad vadászatával, ők gyűjtik (kifüstöléssel) a vadméhek mézét is, mivel a tűzgyújtás szigorúan a férfiak tevékenységének számít. A nők az egyéb (táplálékul is felhasználható) anyagokat gyűjtik, ők szedik a tűzrevalót, a fűvet kunyhóik fedésére, valamint az ő dolguk a csoport szálláshelyére elhordani a férfiak által talált strucctojásokat és kisebb állatokat. A fegyvereket és egyéb vadászszerszámokat a férfiak, a szegényes ruházatot és az ékszerek egy részét a nők készítik. (A kedvelt díszítmények nagy részét kész állapotban kapják csere fejében az előbbiekből említett cikkeikért.)

Specialistának nevezhető mestereik egyetlen kézművesség területén sincsenek. Minden felnőtt ember szinte egyenlő mértékben ismeri a használati tárgyak elkészítésének technológiáját. (Ezek elsősorban az egy darabból készített, nagyméretű egyszerű íj, különféle kőszerszámok, nyílveszők stb.) Maguk a tindigák nem állítanak elő vasat, de bizonyos mértékig fel tudják azt dolgozni. A szomszédos népektől vásárolt vasból nyílhegyeket, késeket és néha baltákat készítenek. A körükben kovácmesterséggel foglalkozók többsége mégis a közöttük élő isszanszubból kerül ki.

Az Eyasi-tó alluviális talajában talált kagylóhéjakból kanalakat, viszonylagos épségben megmaradt strucctojás héjakból pedig a méz vagy zsiradék tárolására alkalmas edényeket készítenek.

Feldolgozzák az elejtett állat bőrét. A törpe antilop bőréből például vadásztáskát készítenek. Ebben mindig magukkal hordanak egy tartalék íjhúrt, nyílmérget,¹¹ néhány nyílhegyet, kígyóharapás elleni mérget és tűzcsiholó szerszámot, amely egy kis keményfa deszkából (ezt a vadászok „anyá”-nak nevezik) és fúróként használt keményfa pálcikából áll.

Mind a mai napig nagyon szegényesen öltözködnek. Az avatási szertartáson még át nem esett fiúk teljesen ruhátlanul járnak. A lányok és

¹¹ A nyílmérget a Strofantus növénycsalád Apocynaceae fájához tartozó *Adenium coetatum* staphin (bennszülött nevén pandzube-fa) nevű növény különböző részeiből és néha hozzáadott skorpió, illetve kígyóméregből készítik.

fiatal asszonyok bőrből készített köténykéket viselnek. A felnőtt férfiak viselete ágyékkötőből és vadmacska vagy gepárd prémjéből készített kötényekből áll. Amikor tüskés bozóton haladnak át, zebra, vagy varacskos disznó bőréből készített szandált is öltenek. A kongoni nevű antilop-fajta földre terített bőrén alszanak. Ékszerek gyanánt különféle vásárolt üvegyöngyöket, átfúrt strucctojáshéj karikákból készített láncokat, bórszíjon nyakba akasztható nagyobb kagylókat, kauri csigákat, különféle fémből készített kar- és lábperceket viselnek. A csoport vezetőjének díszjele és „felségjele” a strucctollakból készített fejék, amely hatalmát és a csoport tagjai előtt való tekintélyét jelképezi. A csoportok között lezajlott esetenkénti összecsapások után mindkét csoport tagjai vékony nyersbőr szíjjakkal övezik karjukat, ezzel fejezve ki a helyreállított béke és barátság állapotát.

Ételeiket szintén nagyon egyszerűen készítik. A húst inkább sült, ritkábban főtt változatában fogyasztják. Megsütnek, ill. megfőznek bizonyos gyümölcsöket és gyökereket is, de a növényi eredetű táplálék nagy részét nyers állapotban fogyasztják. Az elfogott és megölt teknősbékát például egészben a tűzbe teszik, miközben annak páncélja mintegy serpenyőül szolgál az állat megsütése során. A teknősbéka húsát, tojásait és bizonyos belsősegeit is fogyasztják. A strucctojás héját kifűrik, annak tartalmát összerázzák, agyagedényekbe töltik és zsíron megsütik. Minden elejtett vad zsírájának nagyobb részét kiolvasztják, és gyakran tartálékolják szűkösebb időkre. Nem fogyasztanak kígyókat, békát, bőregereket, ragadozó madarakat, varjúfélét és kutyákat. Az utóbbiak a háziásítás bizonyos fokán állandóan a vadászó csoportokkal tartanak. A rendelkezésükre álló lehetőségek ellenére nem fogyasztanak halakat sem.

Időszakos kunyhóikat fűből készítik, élő bokrok ágaiából, vagy gyűjtött faanyagból kialakított vázon. E kunyhók magassága ritkán haladja meg a másfél métert. Esős időben gyakran a közeleső hegyes vidékek sziklabarlangjaiban keresnek menedéket. Kunyhóikat egymáshoz közel építik, jól védhető, általában sziklás terepen, vagy tüskés-bozótos területeken.

A száraz évszakban egy-egy nagyobb csoport évek során át általában ugyanazon a helyen gyűlik össze, és telepedik meg. Az egész nép vadászterülete is e csoportok között oszlik meg. A területek birtoklási joga nagyon feltételes, az egyik nagy csoportból a másikba szinte szabadon mehetnek át egyes családok.

Woodburn¹² öt területi egységre osztotta „tindiga” földet, és ezen egységeken belül vizsgálta az egyes csoportokat.

1. A Yaida-völgy keleti része. E terület határai változnak a *mbulu* (iraku) területi hódítások következtében.

2. A Yaida-völgy és az Eyasi-tó közé eső terület. E terület déli határán élnek az *isszanszuk*, és a földművelésre áttért tindigák csoportjai.

¹² Woodburn 1962.

3. A harmadik csoport a bantu nyelven beszélő népesség által lakott Mangola Chini település közelében él. E csoport területe délen a már említett csoportokéval, keleten a *mbulu* nép földjeivel, nyugaton pedig magával az Eyasi tóval határos.

4. Kiszámú tindiga csoport él az Eyasi tótól nyugatra is. Ez függő viszonyban van a *szukuma*¹³ néppel. A *szukuma* főnökök adót szednek tőlük, vitás kérdéseikben is gyakran ők döntenek.

5. Az ötödik csoportot a földművelésre áttért tindigák alkotják. A gyűjtögetők egy kis csoportja átvette a földművelést *isszanszu* szomszédjaitól. E csoport tagjai gyakran szerepelnek közvetítőként az *isszanszu* és a gyűjtögetők között lezajló csereakciók lebonyolítása során is.

6. A tindigák hatodik csoportjaként tehetünk említést a *bahi* népről. Ennek képviselői, akiknek száma nem haladja meg a százat, az Eyasi tótól keletre elterülő dombos szavannán élnek. Kulturális, antropológiai és nyelvi szempontból csaknem teljesen azonosak a tindigákkal, csak etnikai önállóságuk tudata és önelnevezésük (*wahi*, vagy *bahi*), mely egyébként bantu eredetű szónak tűnik, különbözteti meg őket legközelebbi rokonaiktól.

Az itt leírtak, és a helyszűke miatt ebben a tanulmányban fel nem sorolt adatok és ki nem fejtett érvek alapján is, a következő összegezés tűnik a legtárgyilagosabbnak.

A nagy bantu migrációk előtt, amelyeknek kezdetét jóval az időszámításunk előtti időre tehetjük,¹⁴ antropológiai és etnikai szempontból egyaránt egységes népek csoportjai lakták az afrikai kontinens Szudántól délre eső részeit. Ezek a népek a ma Kelet-Afrikában töredékesen, Dél-Afrika egyes részein (például a Kalahári sivatagban)¹⁵ nagyobb csoportokban előforduló koiszan etnikumok elődei voltak. A történelmi idők során egyre kisebb területekre húzódtak vissza, számuk is egyre csökkent. Egyes képviselőik nagyobb, mások kisebb mértékben asszimilálódtak az őket körülvevő bantu, nilotid vagy kusita népek közegében. Néhány csoportjuk képes volt megőrizni csaknem teljes etnikai és nyelvi önállóságát. Mások a 19. század végén vagy a 20. század elején tértek csak át szomszédjaik nyelvére, megőrizve azonban eredeti életmódjuk uralkodó jellegét gazdasági életükben.¹⁶ E népességnek Kelet-Afrikában ma már csak egyetlen képviselője él, mely etnikai, antropológiai, nyelvi és gazdasági függetlenségét, helyesebben

¹³ Malcolm 1958, 20–29. old.

¹⁴ Ókori történelmi források tanúsága szerint (hasonló adatokkal szolgálnak a Kelet-Afrikával kapcsolatos első arab híradások is) az Indiai-óceán partvidékén már e források keletkezésének idejében (i. e. 5–4. századtól az i. sz. 9–10. századig) bantu nyelveken beszélő lakosság élt a jelen cikkben említett területeken, helyesebben a partvidéken.

¹⁵ Lásd erről Bjerre 1964.

¹⁶ Így történt például a *nandikkal* együtt élő *okiotok* (dorobbo) esetében is. A múlt század végén még használták eredeti nyelvüket. Ma már a nilotid rasszhoz tartozó szomszédjaiknak az adott csoporthoz legközelebb eső dialektusát beszélik. Átvették szomszédjaiktól a földművelés és főleg az állattenyésztés egyes formáit is (Sárkány 1970).

zsákmányoló életmódjának eredeti, ősi formáját képes volt megőrizni. Ez a Közép-Tanganyikában élő, vadászattal és gyűjtögetéssel foglalkozó *tindiga* törzs.¹⁷ Kelet-Afrika koisan rasszhoz tartozó maradványnépeinek sorsa a jövőben hasonlóan fog alakulni a környező népek sorához. A gazdasági és társadalmi fejlődés viharos szakaszában élő afrikai országok népei, melyek egy-egy államon belül gyakran alkotnak sok népből és számtalan etnokulturális csoportból álló konglomerátumot, fokozatosan egységes nemzetekké formálódnak.

Hosszú időnek és talán elkeseredett harcoknak kell azonban még elmúlniuk addig, amíg ez az eredmény megszületik, és valóban egységes afrikai nemzetekről beszélhetünk majd.

(*Artes Populares* (Budapest), 1, 103–122. old.)

Bibliográfia

BAGSHAWE, F. J.

1923 Rock Paintings of the Kangeju Bushmen, Tanganyika Territory, *Man* XXIII, No. 10., 146–147. old.

BJERRE, Jens

1964 *Kalahári. Kőkori emberek az atomkorban*, Budapest.

BLEEK, Dorothea F.

1931 The Hadzapi or Watindega of Tanganyika Territory, *Africa* 4., No. 3., 273–286. old.

COOPER, B.

1949 The Kindiga, *Tanganyika Notes and Records*, 47., 8–15. old.

FADEJEV, L. A.

1962 Monomotapa. Drevnyaja afrikanszkaja civilizacija v mezsdurescsje Zambezi – Limpopo, *Afrikanszkij Etnograficeszkij Szbornik IV.*, Moskva – Lenindrad, 3–89. old.

FORSBROOKE, H. A.

1956 A Stone Age Tribe in Tanganyika, *South African Archeological Bulletin* 41., 3–8. old.

KALINOVSKAJA, K. P.

1969 K karakterisztike szisztemy vozrasztnyh Grupp u galla Etiopii, *Sovjetszkaja Etnografija*, No. 4., 128–132. old.

KOHL-LARSEN, Ludwig

1941 Die tindiga, ein unbekanntes Jäger- und Sammlervolk Innerafrikas, *Die Umschau*, Heft. 11.

KOHL-LARSEN, Ludwig

1958 *Die Bilderstrasse Ostafrikas. Felsbilder in Tanganyika*, Eisenach und Kassel.

¹⁷ Bleek 1931, tagadja a tindigák társadalmának olyan szintű szervezettségét is, amely lehetővé tenné a törzs fogalmának velük kapcsolatos alkalmazását. Más források szerint viszont ez határozottan lehetséges. Az olvasott folklórszövegek, valamint a tindigák hagyománykincsének ismeretében az utóbbi feltételezés tűnik helyesebbnek.

- KOHL-LARSEN, Ludwig
 1958 *Wildbeuter in Ostafrika, die Tindiga, ein Jäger- und Sammlervolk*, Berlin.
- KOHL-LARSEN, Ludwig
 1962 *Volsebnij rog. Mify, legendy i szkazki bušmenov hadzapi*, Moskva.
- KOHL-LARSEN, Ludwig
 1964 *Szimbót hallgatom. Egy isszanszu néger önvallomásai*, Budapest.
- MALCOLM, D. W.
 1953 *Sukumaland, an African People and Their Country. A Study of Land Use in Tanganyika*, London – New York – Toronto.
- MURDOCK, G. P.
 1959 *Africa. Its Peoples and their Culture History*, Chapter 10., East African Hunters, New York.
- MYLIUS, Norbert
 1948–1949 Ehe und kind in abflusslosen Gebiet Ostafrikas, *Archiv für Völkerkunde* 3., 38–153, 4., 44–135. old.
- NTIRO, Sam
 1963 East African Art, *Tanganyika Notes and Records* 61., 121–134. old.
- PAYNE, M. M.
 1966 Preserving the Treasures of Olduvai Gorge, *National Geographic*, November, 701–709. old.
- RECHE, O.
 1914 *Zur Ethnographie des abflusslosen Gebietes Deutsch-Ostafrikas*, Hamburg.
- SÁRKÁNY, Mihály
 1970 *Az okiot csereviszonyok elemzése*, Budapest (sajtó alatt).
- TADAO, Umesao
 1969 Hunting Culture of the Pastoral Datoga, *Kyoto University African Studies* 3., 77–92. old.
- TOMITA, Kozo
 1969 *The Sources of Food for the Hadzapi Tribe. The Life of a Hunting Tribe of East Africa*, Laboratory of Asian–African Studies, Faculty of Sociology, Hokkaido University, Sapporo.
- WOODBURN, James
 1962 The Future of the Tindiga, *Tanganyika Notes and Records* 59., 268–274. old.

